

Eripärsed ühisjooned

Soome-ugri arhiivikoostööst liituvast Euroopas

Vasakult: Raimo Pohjola, Kari Tarkiainen, Lajos Körmendy,
Lajos Gecsényi, Priit Pirsko, Indrek Kuuben.

Foto: Kaarina Zetterberg

Eestlaste, soomlaste ja ungarlaste päritolu ning sellest johtuvalt ka suguluse üle on palju vaieldud. Juba 19. sajandil tuli teadus- ja tavakäibesse kujutelm, justkui oleksid meie ühised esivanemad kunagi ammustel aegadel Uuralite kandist liikuma hakanud, kusjuures ungarlased läksid teele mõnevõrra hiljem ja teises suunas. Suurte migratsioonivoogude teooria on nüüd asendumas uute, geenitehnoloogia andmetel rajanevate väidetega. Aga oli kuidas oli, hingesugulased oleme praeguseks kindlasti. Sest põlvkondade pikkune (vale?) teadmine ühisest põlvnemisloost peaks võhivõõradki lähedasteks muutma. Euroopa luterliku taustaga väikerahvastest rääkimata.

Arhiivaare peetakse konservatiivse mõtte- laadiga inimesteks. Siinkohal ei vääri süvenemist tõik, et tegemist võib olla kahetsusväärse eksiarvamusega, nentigem vaid, et soome, ungari ja eesti arhiivaarid jõudsid esimese ametliku kolmikkohtumiseni alles läinud aastal, 4.-5. oktoobril Helsingis. Stereotüüpselt hilja, võib-olla liigagi hilja – kui Kalevi Wiigi ja Ago

Künnapi soomeugrilaste praegust geneesiteooriat kummutav lähenemine paika peab.

Möte sellise kohtumise vajalikkusest oli siiski idanema hakanud juba paar aastat varem, arvan, et eelkõige Euroopa Liidu liikmes- ja kandidaatriikide riigiarhiivaaride ja Rahvusvahelise Arhiivinõukogu (ICA) EURBICA osakonna (sinna kuuluvad kõik Euroopa Nõukogu liikmesriikide rahvusarhiivid, lisaks Vatikani ja Valgevene) nõupidamistel.

Mida kaugemalt vaadata, seda ühetaolisem tundub Euroopa. ICA kongressidel mõjuvad kodukontinendi arhiiviküsimused aafriklaste või ameeriklaste probleemiasetustega võrreldes üsna lähedasena. Seevastu Euroopa oma konverentsidel lähtekohtade kultuurilised ja sotsiaalsed erinevused enam ei tasandu. Suurte (arhiivi)riikide ja kultuuripiirkondade vahel tunnetavad pisemad end mõnikord suisa kokkulit- sutult. Tahes-tahtmata kerkib küsimus, kas väikeriikidel on mingi oma vaatenurk üleilmsetele arhiiviasjadele ja kas see väärriks häälekamat esiletoomist. Seega, lisaks keelesugulusel põhine-

vale lähedustundele ja sellel pinnal koostöö kavandamisele seisis Soome, Ungari ja Eesti arhiivijuhtide kokkusaamise päevakorras veel arupidamine selle üle, kas ühisarvamuste avaldamine nii ICA kui ka Euroopa Liidu arhiivielu kontekstis on tulevikus võimalik ja vajalik.

Helsingi kohtumisele eelnes Ungari riigiarhivaari Lajos Gecsényi ja tema asetäitja Lajos Körmendy mitmepäevane visiit Eestisse. Kokkulepitult leidis külaskäik aset pigem ebaametlikus kui formaalses vormis, kuigi Ungari arhiivijuhid külastasid mitmeid arhiive Tallinnas ja Tartus. Põhjaliku infovahetuse käigus kujundati küllaldane ülevaade teise poole arhiivkorraldusest.

Madjarite arhiivisüsteem on detsentraliseeritud ja eripalgelisem kui meie oma. Sealsed kohalikud arhiivid ei kuulu Rahvusarhiivi võimkonda. Seega kogutakse keskselt vaid kõige tähtsamaid seadusandluse (parlament) ja valitsemisega (ministeeriumid, v.a. Kaitseministeerium) seotud dokumente.

Huvitava seigana võib märkida, et aastatel 1970–1992 oli Ungariski tegemist Nõukogude Liidus juurutatud väärdusüsteemiga, kus ajaloolised arhivaalid hoiti eraldi nn. ajalooarhiivis. Sinna jooksvast asjaajamisest enam arhiivianest ei laadestunud, hindamine ja kogumine olid uue uhke nimega arhiivi ülesandeks. Kui Eestis kutsuti sellist arhiivi ENSV Suure Sotsialistliku Oktoobrerevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklikuks Keskarhiiviks, siis Ungaris lihtsalt Uueks Ungari Keskarhiiviks. Alates 1992. aastast on Ungari Rahvusarhiiv taas tervik, evides arhiivile kohaseid ülesandeid. Erinevalt Eestist ja sarnaselt enamikele rahvusarhiividele vastutab sealne arhiivorganisatsioon ka asjaajamise korrasoleku eest avalikus sektoris. Ometi, riulimeetritelt sama suur kui meie arhiivisüsteem, tuleb Ungari Rahvusarhiiv oma ülesannete täitmisel toime kolmandiku võrra pisema koosseisuga.

Üldiselt võib nentida, et Ungari ja Eesti arhiivindus on hetkel põhimõtteliselt samal professionaalsel tasemel, probleemidki on sarnased, nt. infosüsteemide arendamine, arhivaaride koolitus jne. Just võrdsete partnerite puhul on eeldused koostööks parimad, sootuks erinevate arhiiviolude korral kujuneb tahes-tahtmata kas misjonäri ja neofüüdi või koguni Suure ja Väikese Peetri rollijaotus. Seekord jäid mõlemad pooled esmase kontaktiga kindlasti ülimalt rahule, mistõttu on alust arvata, et vastastikune infovahetus ja koostöö sujub edaspidigi.

Laevareis Tallinnast Helsingisse muutis bilateraalse trilateraalsuseks. Lihtsamalt öeldes,

ungarlastele ja eestlastele lisandusid soomlased, et maha pidada ametlik kolmepoolne kohtumine. *Kansallisarkisto* poolt ülimalt põhjalikkusega ettevalmistatud üritusel osalesid lisaks eelpoolnimetatud madjaritele veel Kari Tarkiainen, Raimo Pohjola, Markku Leppänen ja Jari Lybeck Soomest ning Indrek Kuuben ja allkirjutanu Eestist.

Kolmikkohtumisel toimus kaks istungjärku. 4. oktoobril keskenduti arhiivinduslike koostöövormide analüüsimisele Euroopa erinevates regioonides. Arusaadavatel põhjustel vaeti eelkõige Kesk-Euroopa, Põhjamaade ja Baltikumi arhiivindusliku ühistegevuse kogemusi. Ülevaatega ICA Lääne-Euroopa osakonna tegevusest esines EURBICA sekretär Jari Lybeck.

Nagu allpool võib veenduda eestigi lugeja, on nii arhiivikoostöö ajaloolised alused kui ka praegune seis erinevates piirkondades võrdlemisi isesugune. Samas ilmneb tõsiasi, et arhiivitöö põhiolemus on igal pool sarnane, sellest tulenevalt on ka probleemid ja väljakutsed enam-vähem ühesugused. Vaatamata keelebarjäärile, mis näiteks Eesti ja Ungari puhul on oluliseks takistavaks teguriks suhete süvendamisel, on eelkõige ühine ajalugu endiselt sidumas üleaedsete tänaseid tegemisi. Just arhivaaride igapäevatoos ilmneb ikka ja jälle, et absolutistlike monarhiate ajastust pärinevad paljud piirkondlikud samasused. Ungari arhiivinduse taust jääb seetõttu ilmselt igavesti habsburglikuks, st. koostöö kestma eelkõige Austria, Sloveenia, Slovakkia ja teiste riikidega, kes on võrsunud samast keisririigi pinnasest. Soome asjaajamise kultuur on sajandeid sarnanenud enim Rootsi riigi tavadele, mistõttu ei kahepoolne koostöö ega ka nn. skandinaavia ühiskeelel rajanev Põhjamaade ühtsus ei saa ühinevaski Euroopas hajuda. Eesti, Läti ja Leedu arhiivindus on eelkõige õiguslikus mõttes viimastel aastatel rohkem lahknenu kui eelmise paari sajandi vältel. Sarnane Nõukogude Vene asjaajamise reeglistik ei saa aga jäljetult või ruttu kaduda, mistõttu pole Baltimaade arhivaaride jätkuvas läbikäimises mingit kahtlust tulevikuski.

Teine istungjärk (“Kolmepoolse koostöö võimalused”) oli jätkuks eelmisel päeval kõneldud. Kõikvõimalike ajaloolis-regionaalsete erinevuste kiuste keskenduti 5. oktoobril Ungari, Soome ja Eesti ühishuvide ja -vajaduste väljaselgitamisele. Otsusteni jõuti seejuures õige mitmes valdkonnas.

Alustati kõige lihtsamast – regulaarse infovahetuse kokkuleppimisest. Kohtumise ülevaade ja olulisemad sõnavõttud otsustati üllitada

Tunas ja “Nordisk Arkivnyttis” (Balti koostööst). Leiti, et arhiivipublikatsioonide vahetus tuleb kas sisse seada (Eesti ja Ungari puhul) või seda jätkata.

Samuti arutati ühishäituste korraldamise või häituste vahetamise üle. Võimalike ühishäitapanekute teemadena tulid kõne alla “Soome, Eesti ja Ungari kultuurisidemed 1920. ja 1930. aastatel”, samuti “Ristiusu tulek Soome, Eestisse ja Ungarisse”. Tõdeti, et menuka häituse ettevalmistamine nõuab aega, kehva ühishäitust teha aga pole mõtet. Eesti ettepanekul otsustati alustada rahvusarhiivide häituseplaanide vahetamisega, et sel moel jõuda võimalike vahetuskavadeni. Konkreetse ühishäitapaneku projektini loodavad osapooled jõuda häitumisel kohtumisel 2004. aastal.

Osavõtjad sedastasid, et ilma vahetute inimkontaktideta pole tõsine koostöö võimalik. Seetõttu otsustati arhiivijuhtide tasandil taas kohutada Budapestis 2004. aastal. Spetsiaalset kolmepoolset kohtumist peeti otstarbekaks korraldada iga nelja aasta järel ja ühitada see mõne muu samaaegselt asetleidva üritusega. Nii ongi ülejäärgimisel aastal kavas maha saada Soome-Ungari-Eesti ühisseminariga, mis eelneb ICA Viini kongressile.

Hoopis olulisem kui riigiarhiivareid lävimine, on aga kahtlemata vastastikuste stažeerimisvõimaluste loomine ja erialaspetsialistide vahetus. Just selles lõigus oli Helsingi kohtumine ka kõige viljakam. Kokku lepiti mitme konkreetse projekti osas, samuti arutleti erinevate finantseerimisvõimaluste üle.

Eesti arhiivielu on aastatel 1997–2003 värskenandanud arhiivareid praktiseerimisvõimalus Soome Rahvusarhiivis. Eesti ja Soome Rahvuskultuuri Fondide koostöös eraldatud professor A. R. Cederbergi stipendium on oma ametioskuste lihvimiseks võimaluse andnud tosinale meie spetsialistile. Helsingi kohtumisel nenditi niisuguse läbikäimise jätkamise kasulikkust. Eesti delegatsiooni eelistusel tuleb lähiajal täpsustamisele idee asendada ühepoolne praktiseerimine arhiivareid vahetusega. Sel juhul astuks meie arhiivindus taas sammu edasi, stipendiaatide vahetamisest partnerluseni.

Eesti ja Ungari arhiivide koostöösidemed on seni olnud vähemärgatavad või koguni märkamatud. Helsingis jõuti selles vallas käegakatsutavate tulemusteni. Nimelt saadi kokkuleppele, et arhiivispetsialistide vahetamine on igal juhul mõlema poole huvides. Dokumendihalduse tavade erinevuste tõttu on arhiivareid suunamist partnerarhiivi siiski üsna keeruline korraldada.

Palju lihtsam on käivitada aga selliste erialade asjatundjate stažeerimine, kus töövõtted on enam-vähem kõikjal ühesugused: konservaatorid, mikrofilmimise ja infotehnoloogia spetsialistid. Juba käesoleva aasta kevadel sõidabki üks eesti konservaator Budapesti, et täiendada end madjarite laboreis, sügisel saabub ungari kolleeg õppereisile Eestisse.

Helsingi kohtumisel peeti nõu ka kolmepoolsete arhiivisidemetega formaliseerimise üle. Sedastati, et Soome ja Ungari vahel on sõlmitud riiklik kultuurivahetuse kokkulepe, samuti kehtib juba 1937. aastast (pikendati 1992) selline leping Soome ja Eesti vahel. Nendes riiklikes aktides leiduvad ka paragrahvid, mis käsitlevad arhiividevahelist koostööd.

Mõnevõrra teistsugune on seis Ungari ja Eesti kultuurivahekorras, sest kuigi riigid on allkirjastanud samalaadse leppe, puudub seal viide arhiividele. Põhjus pole õnneks siiski mitte tahtmatus arhiivialal koostööd teha, vaid tõsiasi, et lepingut ette valmistanud ametnikud ei leidnud meie kultuuriministeeriumi haldusalas sobilikku partnerit Ungari kultuuriministeeriumi alluvuses tegutsevale rahvusarhiivile. Eesti arhiivid kuuluvad ju teatavasti Riigikantselei mantlihõlma alla.

Niisiis oli Helsingi kohtumine muu hulgas ka tõendiks, et koostöö on võimalik, kui on olemas koostööaltid inimesed. Allakirjutatud lepped ja protokollid võivad samuti olemas olla, kuid kui neid pole, siis ei saa arhiivielu küll välja surra või kultuurivahetus hanguda.

Priit Pirsko